

Сергій Олександрович Короед,*завідувач кафедри цивільного права і процесу**Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького,**доктор юридичних наук, доцент***НАПРЯМКИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР
В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

Цивільне судочинство та цивільна процесуальна форма, характеризуючись єдністю змісту, передбачають водночас процедурні особливості – різні правила розгляду певних груп справ, які втілюються в різних видах цивільного судочинства при розгляді і вирішенні справ в суді першої інстанції. Такими видами цивільного судочинства згідно із ст. 15 ЦПК України є позовне, наказне та окреме провадження, за правилами яких розглядаються справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових та інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Не заперечуючи практичну необхідність зовнішньої диференціації цивільного судочинства на види (позовне, наказне, окреме провадження), ми водночас виступаємо за внутрішню диференціацію на судові процедури в межах конкретного виду цивільного судочинства та вважаємо, що регламентація процесуальної діяльності не може обмежуватися визначенням загального (єдиного) порядку цивільного судочинства для всіх без винятку категорій справ в межах того чи іншого виду цивільного судочинства під час провадження в суді першої інстанції, адже особливість правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин полягає в тому, щоб правовою регламентацією охоплювалася кожна процесуальна дія суду та кожна дія учасника процесу, в тому числі й з урахуванням характеру спору.

Вищезазначене об'єктивно зумовлює постановку ряду питань. Наскільки ефективно в існуючих видах цивільного судочинства захищаються матеріальні права та інтереси громадян? Чи є загальновизнаний критерій (матеріально-правова природа справ) поділу цивільного судочинства на зазначені види виправданим з практичної точки зору? Чи дійсно такий поділ охоплює матеріально-правові і процесуальні особливості розгляду справ щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових та інших відносин? Чи є правильним з точки зору процесуальної економії і ефективності цивільного судочинства поширювати правила того чи іншого виду цивільного судочинства на всі справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із зазначених відносин, без урахування винятків і доповнень в частині підсудності, суб'єктного складу сторін, особливостей доказування і виконання рішення тощо?

Це вимагає, на нашу думку, розглянути питання про можливі судові процедури в межах різних видів цивільного судочинства. Оскільки ми будемо вести мову про судові процедури не як самостійні процесуальні правила, а як відповідні доповнення (особливості) щодо загального порядку провадження, встановленого щодо того чи іншого виду цивільного судочинства, то для встановлення предметних характеристик таких судових процедур необхідним, на нашу думку, є визначення властивостей виду цивільного судочинства, в межах яких такі процедури отримують своє вираження.

Так, загальновизнаною є позиція, згідно з якою поділ судового порядку розгляду цивільних справ на види здійснюється залежно від таких критеріїв: предмет судового захисту; мета судової діяльності; спосіб захисту. Поширеною є думка про те, що матеріально-правовий характер вимоги зумовлює порядок розгляду цивільної справи, тобто слугує критерієм розмежування видів цивільного судочинства [1]. При цьому вид цивільного судочинства визначає найменування осіб, які беруть участь у справі, і їх правове становище, специфіку порушення провадження, можливість використання окремих засобів захисту, строки, розподіл обов'язків по доказуванню, особливості ухвалення і виконання підсумкового судового акта.

Вид цивільного судочинства, як зауважують вчені-процесуалісти, характеризує диференціацію цивільного процесу «по горизонталі» [2], розрізняючи предмет судової діяльності в кожному виді судочинства і за цією ознакою і за допомогою загальних правил юрисдикції зумовлює належність цивільних справ до відповідного виду судочинства [3]. Ці провадження диференціюються на види саме залежно від певних правил, що визначають особливості розгляду тієї чи іншої групи справ [4], хоча такі особливості розгляду цивільних справ не можуть створити самостійного порядку їх розгляду в межах єдиної цивільної процесуальної форми [5].

Отже, саме групи справ мають формувати спеціальні судові процедури особливостей їх розгляду в межах певного виду цивільного судочинства.

При характеристиці правової природи судових процедур в цивілістичному процесі вважаємо за необхідне звернутися до напрацювань Т. В. Сахнової, яка вважає судові процедури – найважливішою закономірністю розвитку сучасного цивілістичного процесу. Саме процедура, з одного боку, здатна стати ефективним критерієм внутрішньої диференціації цивілістичного процесу – без загрози його диверсифікації, а з іншої – зіграти роль «єдального моста» між різними формами і способами захисту, забезпечення реалізації прав, свобод, законних інтересів [6].

На сьогоднішній загальновизнаним серед науковців, і це випливає з положень ЦПК України, є виділення трьох видів цивільного судочинства: позовного, наказного і окремого провадження. І якщо в окремому провадженні (розділ IV ЦПК України) містяться як загальні положення (глава 1), так й судові процедури розгляду судом різних категорій справ (глави 2–12), що визначають як процесуальні, так й матеріально-правові особливості їх розгляду, то в межах позовного провадження такі судові процедури, які б встановлювали матеріально-правові особливості розгляду справ, взагалі не виділяються, а до процесуальних можна віднести лише заочний розгляд, а також провадження у справах за участю іноземних осіб та особливості позовного провадження у справах про визнання необ'єктованих активів та їх витребування.

Такі провадження цивільного процесу В.В. Комаров визначає специфічною конструкцією, морфологічною моделлю розгляду цивільної справи, що відбиває предметну характеристику цивільного судочинства з точки зору матеріально-правової природи справ, що розглядаються, специфіку доказування фактів як юридико-фактологічної основи справи та результатів розгляду справи, які відбиваються в процесуальних актах – документах [7].

Наразі в межах позовного провадження передбачено окремі судові процедури, що визначають, наприклад, особливості доказування у справах про дискримінацію та у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (ч. 1 ст. 60 ЦПК України). Тобто містяться окремі судові процедури розгляду трудових спорів. Водночас стосовно інших категорій цивільних справ щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи

інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних відносин тощо, такі особливі судові процедури в ЦПК України відсутні.

Для прикладу, в ЦПК України 1963 р. в межах провадження по справах, що виникають з адміністративно-правових відносин були передбачені судові процедури, які встановлювали особливості розгляду: 1) скарг на неправильності в списках виборців та в списках громадян, які мають право брати участь у референдумі; 2) скарг на рішення і дії територіальної, окружної (територіальної) виборчої комісії по виборах депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних рад і заяви про скасування рішень виборчої комісії; 3) скарг на рішення, дії чи бездіяльність, що стосуються виборів народних депутатів України; 4) скарг на дії органів і службових осіб у зв'язку з накладенням адміністративних стягнень; 5) скарг на рішення, дії або бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; 6) заяв прокурора про визнання незаконними правового акта органу, рішення чи дії службової особи.

Подібні судові процедури на рівні окремих статей збереглися сьогодні в чинному КАС України.

Що ж стосується справ позовного провадження, то ЦПК України 1963 р. теж встановлював певні судові процедури щодо окремих категорій справ. Так, зокрема, в ЦПК 1963 р.: ст. 220 – було врегульовано питання стягнення аліментів до постановлення рішення; ст. 205 ЦПК 1963 р. – визначено зміст рішення про стягнення грошових сум з юридичних осіб; ст. 206 – зміст рішення про присудження майна або його вартості; ст. 207 – зміст рішення, що зобов'язує відповідача виконати певну дію; ст. 174 – наслідки неявки відповідача в справі про стягнення аліментів.

Аналіз окремих положень чинного ЦПК України, а також ЦПК 1963 р. дає підстави для висновку, що вищенаведені судові процедури – це зумовлені предметом судового розгляду і закріплені в ЦПК особливі процесуальні правила, які діють з урахуванням загальних правил того чи іншого виду цивільного судочинства, що визначають матеріально-правові та процесуальні особливості порушення та розгляду певних категорій справ судом першої інстанції з метою правильного розгляду справи і оптимального захисту матеріальних прав та інтересів заінтересованих осіб.

Такі процедури підвищують ефективність цивільної процесуальної діяльності, спрямовані на забезпечення повного з'ясування обставин справи, врахування думки всіх заінтересованих осіб, визначення в рішенні порядку і способу його виконання виходячи з матеріально-правових характеристик тієї чи іншої категорії справ. Звісно ж, що такі судові процедури мають реалізовуватися з урахуванням загальних правил того чи іншого виду цивільного судочинства; на них має поширюватися дія більшості процесуальних принципів і основних процесуальних інститутів; мають передбачатися рівні процесуальні права і обов'язки учасників процесу; мають включати єдині стадії під час провадження в суді першої інстанції.

Викладене вище дає підстави для висновку, що існуючі види цивільного судочинства, зокрема позовне провадження, мають розвиватися в напрямку диференціації судових процедур залежно від матеріально-правових особливостей розгляду певних груп справ, визначаючи для таких груп справ додаткові вимоги щодо змісту позовної заяви та доказів, необхідних для вирішення справи, суб'єктний склад учасників процесу, додаткові вимоги до змісту рішення і особливостей його виконання.

Список бібліографічних посилань:

1. Власенко И. В. Предмет судебной деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Саратов, 2014. С. 32.

2. Сахнова Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. М.: Волтерс Клувер, 2008. 696 с.
3. Васильев С. В. Гражданский процесс: учеб. пособие. Изд. 2-е, доп. Харьков: Одиссей, 2007. С. 22–23.
4. Бобрик В. І. Теоретико-методологічні засади співвідношення змісту понять «вид і порядок судочинства» та «правила провадження» в цивільному і господарському процесах. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2014. Вип. 1. С. 147–151.
5. Цивільне процесуальне право України: підручник/В. В. Комаров, В. А. Бігун, П. І. Радченко та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків: Основа, 1992. С. 17.
6. Сахнова Т. Судебные процедуры (о будущем цивилистического процесса). *Арбитражный и гражданский процесс*. 2009. № 2. С. 9–14.
7. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків: Право, 2012. С. 52.

Одержано 25.04.2017

УДК 347.98

Євген Вікторович Петров,

*суддя Дружківського міського суду Донецької області,
доктор юридичних наук, професор*

ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ СУДУ

Від часу запровадження в Україні інституту адміністративної юстиції служителі вітчизняної Феміди – адвокати, позивачі та відповідачі – ніяк не можуть «опритомніти» від необхідності пошуків чітких і зрозумілих критеріїв розмежування господарської та адміністративної юрисдикції. Нині із цього приводу можна натрапити на чималу кількість роз'яснень, авторами яких є як науковці, так і офіційні представники органів судової влади. Проте стан справ у цьому напрямі все ще залишається складним. При цьому слід пам'ятати, що за кожною судовою справою, яку передають від одного суду до іншого, стоять конкретні фізичні та юридичні особи, їх права, свободи й законні інтереси, які, на жаль, здебільшого через зволікання із судовим розглядом справи по суті не може бути поновлено або належним чином захищено.

Чим можна пояснити таку ситуацію? Дехто вважає, що причина полягає в тому, що процесуальне законодавство України не повною мірою врегульовує питання меж юрисдикцій окремих видів судочинства. Розвиваючи цю думку, автори пропонують, на їх погляд, досить прості алгоритми дій, які повинні усунути всі суперечності. Так, під час розмежування предметної юрисдикції між адміністративним та господарським судочинством пропонують спиратися на те, що до господарської юрисдикції належать ті справи, які походять із сфери господарювання. Підтвердженням такої точки зору є сама мета створення господарських судів – розгляд спорів, що виникають у процесі господарювання. Однак господарські спори публічно-правового характеру можуть бути предметом двох юрисдикцій: господарської та адміністративної. Зокрема, якщо суб'єкт господарювання допускає порушення, не пов'язані з його господарюванням, а порушує саме норми, які належать до адміністративного права, то є класичний варіант адміністративних правовідносин, а отже ці спори повинні розглядати адміністративні суди [1]. Не коментуючи викладену точку